

PROBLEME, PROPUNERI ȘI INIȚIATIVE ȘCOLARE ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN AJUNUL REVOLUȚIEI DIN 1848

G. D. ISCRU

Inceputul învățaturii primare publice a ridicat peste tot și întotdeauna trei probleme de ordin general, legate strâns de caracterul și de posibilitățile societății: egalitatea sexelor la învățătură, gratuitatea instrucției primare, obligativitatea acesteia.

Societatea modernă, pentru uriașa ei operă constructivă trebuia să utilizeze întregul potențial uman, bărbați și femei, cât mai eficient posibil. Cum știința de carte oferă eficiență acestei utilizări, fiecărui membru al societății îi trebuia asigurată un minimum de cunoștințe, pe baza cărora să poată deprinde mai bine și mai repede o meserie, să îndeplinească o slujbă.

Prețul tot mai ridicat al instrucției școlare, în condițiile unor posibilități materiale modeste, putea deveni însă o frână reală în această direcție. De aceea, societatea trebuia neapărat să ia pe seama sa o parte din cheltuieli. Statul trebuia să subvenționeze de la buget instrucția primară, cel puțin în parte, altfel risca s-o limiteze. Așa s-a introdus, treptat, gratuitatea acestei instrucții. A fost însă greu de parcurs drumul de la gratuitatea ca operă de caritate la gratuitatea obligație a societății. Dar a însemnat totodată o mare victorie a societății moderne. Cu cât mai rapidă, cu atât mai importantă. Este un fapt constatat că societatea capitalistă n-a desăvârșit această acțiune.

În Europa, în general, nu se ajunsese la impunerea principiilor amintite. În unele țări se făcuseră pași înainte în acest sens, dar împlinirea dezideratelor era încă departe.

În Țara Românească, unde chiar în orașe — cu învățământ public din 1831 — numărul școlărilor rar depășea 200, învățământul public în mediul rural — instituit în 1838 și ajuns la rezultate remarcabile pînă în 1848¹ — s-a integrat și din acest punct de vedere în fenomenul european.

De o egalitate a sexelor la învățătură nu putea fi vorba. În unele locuri însă, „porunca” stăpînirii, de trimitere a copiilor la școală, fusese înțeleasă ca valabilă și pentru fete. Documentele vremii consemnează trimiterea fetelor la școală nu ca pe un fapt ieșit din comun².

De *gratuitate*, de asemenea, nu putea fi vorba, cîtă vreme Statul nu-și asuma nici o obligație materială.

În ceea ce privește obligativitatea chesliunea este mai complexă și necesită o tratare mai de detaliu. În istoria introducerii obligativității școlare, constrîngerea și-a avut, desigur, rolul ei, mai ales pentru părinții cu adevărat neînțelegători și îndărătnici, dar a dat slabe rezultate acolo unde n-a fost precedată de alte măsuri menite să-i asigure aplicarea. Pentru Țara Românească, nici o lege școlară n-a prevăzut, în perioada cercetată, obligația părinților de a-și trimite copiii la școală, sub o pedeapsă oarecare, ca în unele țări europene. Iar pentru organizarea învățămîntului public la sate nu a existat o lege. Slujitorii școlii, de la modestul candidat de învățător la revizorul general, erau convinși de necesitatea introducerii obligativității școlare, așa cum erau convinși de necesitatea unei legi pentru o asemenea acțiune fără precedent. Toți profesorii care au propus Eforiei Școlilor introducerea obligativității, n-au conceput-o ca pe o măsură izolată ci au făcut și alte propuneri menite să-i asigure aplicarea³.

„Indărătnicia” țăranilor față de trimiterea copiilor lor la școală trebuie înțeleasă corect pentru această epocă. Nu era vorba de o respingere apriorică absolută — deși, la un anumit grad de cultură, uneori nici acest aspect nu se poate nega — ci, în cea mai mare parte, de greutăți materiale ale acestora: iarna nu aveau suficientă îmbrăcăminte iar în școală nu totdeauna se făcea focul; toamna și primăvara interveneau muncile cîmpului și pășunatul vitelor; apoi obligațiile față de boieri sau arendași, obligații pe care copiii, dacă nu le îndeplineau ei, le puteau înlesni pentru părinții lor.

Obligativitatea școlară nu a fost impusă, totuși, în perioada cercetată, în învățămîntul din mediul rural. Înseamnă, oare, că Eforia nu-i înțelegea necesitatea? Nu, nu înseamnă. Propunerile erau, desigur, studiate, dar Eforia nu avea puterea să decidă. Ea aparținea Adunării Obștești, deci reprezentanților clasei feudale. Și totuși, Eforia se gîndea, spre sfîrșitul deceniului cercetat, să determine instituirea obligativității, împreună cu alte măsuri mai energice în interesul școlilor comunale. Este interesantă, în acest sens, evoluția cronologică a răspunsurilor oficiale ale Eforiei, așa cum rezultă din rezoluțiile puse pe rapoartele în care profesorii propuneau introducerea obligativității școlare. Dacă în primii ani de învățămînt public la sate aceste rapoarte erau pur și simplu puse la dosar, confirmîndu-se doar primirea⁴, prin 1846—1847 Eforia promitea că „se va lua în chipzuire această propunere la vremea cuvenită”⁵, pentru ca în 1848 să ajungă a pune pe rapoarte astfel de rezoluții: „Pentru aceasta (adică pentru impunerea obligativității — n.n., (G.D.I.) este chibzuire a se face o deosebită *regulă care este a se pune în lucrare la deschiderea viitoare a școalelor comunale*” (adică în anul școlar 1848—1849 — n.n., G.D.I.)⁶.

Nu aceeași a fost evoluția Departamentului din Lăuntru — care se ocupa de partea materială a învățămîntului — în această privință. El a rămas la punctul de vedere inițial: folosirea de mijloace „cuvîncioase”, de convingere⁷.

Deși, oficial, obligativitatea școlară nu s-a putut introduce în perioada cercetată — prin lege, ea se va introduce în 1864, precum se

stie —, sîntem de părere că, dacă școlile comunale n-ar fi închise de regimul reacționar instaurat după înfrîngerea revoluției din 1848, obligativitatea școlară ar fi început să se introducă încă de atunci, așa cum preconiza Eforia. Dacă nu integral — e greu de admis! —, oricum, într-un grad apreciabil; dacă nu oficial, de sus, în orice caz de jos, prin inițiative locale.

Căci *inițiativele locale* în acest sens porniseră în ajunul anului 1848. Observăm mai întîi că sătenii nu prea făceau distincție între prevederea legală și dispoziția rezultată dintr-o circulară fără acoperire legală. Și una și alta erau tot „poruncă a stăpînirii”, față de care aveau cam aceeași atitudine. Le îndeplineau ca atare, cu voie sau fără voie, deopotrivă. Apoi se întîmpla — dacă nu se întîmplase pînă atunci — ca săteanul să priceapă folosul învățaturii. De acum, el era cîștigat pentru școală. Rapoartele despre examenele din anii 1846—1848 sînt grăitoare în acest sens. Pe cei cu adevărat îndărătnici sau pe cei cu mari greutateți, dacă nu-i influențau mijloacele pașnice, destul de greu îi putea determina și constrîngerea. Pînă la urmă însă, aceasta putea să aibă și un asemenea rezultat⁸.

Așadar, *inițiativele locale* pentru instituirea obligativității școlare, pornite în ajunul revoluției din 1848, îndreptățesc afirmația de mai sus. Cele mai mari speranțe în acest sens se puneau în autoritățile administrative. Mulți cîrmuitori și subcîrmuitori au sprijinit asemenea inițiative. Printre județele în care s-a încercat, în sate, impunerea amenzi pentru neșcolarizarea copiilor a fost și jud. Vîlcea⁹. Însă cîrmuitorul județului Gorj a dat cel mai bun exemplu în acest sens, cunoscut îndată în toată țara prin publicitatea care i s-a făcut în gazeta „Învățătorul satului”¹⁰. Este vorba de un grup de 6 măsuri foarte îndrăznețe pentru vremea respectivă și pentru competența unui cîrmuitor de atunci. Circulara la subcîrmuiri, a fost dată în decembrie 1846. „Înființarea școalelor comunale de prin sate fiind ținta cea mai principală a dezvoltării civilizației în clasa locuitorilor țărani — începea cîrmuitorul argumentarea măsurilor —, urmează ca prin toate mijloacele să se sprijine atît trebuințele școalelor cît și ale acelor ce ajung în calitate a se numi învățători la aceste școli, spre a nu cerca cît de puțin împiedicări la plinirea datoriilor puse asupra-le”. Al 6-lea punct din circulară se referea la introducerea constrîngerii pentru părinții care, fără a avea motive întemeiate (și numai îmbolnăvirile intrau în această categorie), nu-și trimiteau copiii la școală ori îi trimiteau inconsecvent. În acest scop, urma să se întocmească în fiecare sat cîte o comisie alcătuită din preot, „proprietar” sau arendaș, jurați sau aleși, comisie care, săptămînal, să ia de la învățător „știință în scris” de copiii netrimși de părinți la școală, de cîți copii au lipsit fără motiv întemeiat. Comisia primea depline împuterniciri să perceapă amenda de la părinții acestor copii și s-o depună, „cu vorbire deslușitoare”, în cutia satului. Banii proveniți din asemenea amenzi urmau a se cheltui pentru premieri, cu prilejul examenelor școlare, fără a fi dați la alte „neajunsuri” ale cutiei. La două săptămîni, comisia trebuia să dea subcîrmuirii raport de cîți bani s-au depus în cutia satului. Subcîrmuirea, păstrînd în arhiva sa rapoartele comisiei respective, trebuia să trimită cîrmuirii, trimes-

trial, pe lângă hîrțile cu celelalte socoteli ale cutiilor, și o „deosebită listă” cu banii rezultați din amenzi școlare, „cu arătare de la cine anume, din ce sat și pentru ce vină s-a luat ștraful”. Ce efect au avut în Gorj măsurile respective se poate vedea și din cifrele școlare: este posibil ca și lor să li se datoreze creșterea cu 25% a frecvenței în anul școlar 1846—1847, față de cel precedent¹¹.

Dispoziții identice în acest sens a dat și cîrmuitorul județului Ialomița în decembrie 1847 și a urmărit personal aplicarea lor¹².

Este demnă de reținut încercarea de introducere a obligativității școlare la sate în jud. Brăila încă din 1842. În „Instrucțiunile” școlare înaintate cîrmuirii, la cererea acesteia, de prof. I. Penescu, după înființarea „epitropiilor” (vezi mai jos), la punctul 13 se prevedea: „În cele șase luni ale iernii, aleșii vor îndatora pe toți lăcuitorii, atît din satele în care sînt școli cît și din cele alăturate, ca să își trimeată copiii în toate zilele la învățătură; iar în cele șase luni de vară toți copiii să vor împărți în două cete, dintre care una va urma într-o zi și cealaltă într-altă zi, astfel încît să poată urma în școală și în munca cîmpului”. Întrucît Eforia nu i-a aprobat profesorului măsurile propuse — motivînd că pentru unele sînt deja date porunci iar altele nu sînt de competența ei — și l-a invitat să nu se mai adreseze cîrmuirii cu asemenea propuneri înainte de a primi „dezlegare”¹³, este puțin probabil că măsura a putut să se aplice...

Dintre celelalte propuneri făcute de profesori, Eforiei, ca și dintre inițiativele luate pentru bunul mers al școlilor comunale, foarte importantă ni se pare aceea privind instituirea unei *Comisii școlare locale*, în sat, așa cum exista în orașul de reședință al județului *Comitetul de inspecție al școlii normale*. Ideea a apărut și în alte locuri, nu numai în Gorj sau Ialomița. De pildă, între propunerile înaintate Eforiei la 20 mai 1842 de prof. Scarlat Turnavitu, figura și una din acest fel. Într-un sat erau, după știința lui, 13 slujbași. Și profesorul propunea ca aceștia să fie obligați a vizita școala satului în orele de predare — doi în fiecare zi (unul dimineața, altul după prînz), urmărind în primul rînd modul în care învățătorul își făcea datoria. Semnalarea incorectitudinilor era arătată subrezvizorului iar acesta urma să atenționeze profesorul spre a se lua măsuri¹⁴. Nu cunoaștem dacă în Vlașca propunerea a și fost pusă în aplicare. Știm sigur însă că în jud. Brăila s-au înființat astfel de comisii școlare în sate, sub numele de „Epitropii”, în aprilie 1842. Măsura o propusese profesorul I. Penescu, Eforiei, în februarie același an. Epitropia urma să aibă obligația de a vizita, prin membrii săi, școala, zilnic, urmărind în primul rînd dacă învățătorul își face datoria. Bilunar, să întocmească un catalog cu rezultatele învățaturii (aci să treacă și zilele absentate de învățător, motivate sau nu), catalog, pe care să-l trimită apoi la școala normală. Tot Epitropia urma a fi înputernicită să rețină din leafa învățătorului cîte 10 parale de familie pentru fiecare zi lipsită nemotivat iar banii aceștia să fie depuși, cu forme, în cutia satului și folosiți în interesul școlii¹⁵. Raportul profesorului nu poartă nici o rezoluție iar un răspuns separat al Eforiei n-am întîlnit. Am întîlnit însă dovezi certe despre existența acestor epitropii, în toate satele cu școli, începînd cu luna aprilie 1842¹⁶. În anii următori, profesorul Școlii normale din Brăila purta corespondența

referitoare la fiecare școală de sat, cu Epitropia respectivă¹⁷. Înființarea unui Comitet școlar în fiecare sat — „dintr-un preot mai bun și doi locuitori mai cu stare și mai cu caracter” — propunea și revizorul general din Oltenia, Ion Maiorescu, la 2 ianuarie 1848. Comitetul trebuia să vegheze mai ales la îndeplinirea datoriilor de către învățător și să dea relații „credincioase” de câte ori va fi întrebat. Revizorul general se obliga să obțină, de la Eforie și de la „autoritățile cele mai înalte administrative”, aprobarea pentru acest Comitet. Până la primirea acestei aprobări, comitetele respective urmau să ființeze prin buna înțelegere a profesorilor cu cîrmuitorii. Rudele apropiate ale învățătorului nu aveau dreptul să facă parte din Comitetul școlar¹⁸.

Dintre celelalte propuneri ale revizorilor generali, numiți — trei în toată țara — în baza legii din 1847, rețin îndeosebi atenția cele înaintate Eforiei tot de revizorul Ion Maiorescu, cu același raport, citat mai sus. Neexistînd dispoziții ferme, care să impună autorităților o mai mare grijă pentru școlile comunale, revizorul general recomanda o mai strînsă colaborare între profesorii școlii elementare (cum se numea acum școala normală) și subcîrmuitorii, o apropiere mai degajată, mai lipsită de formalisme. Pentru a curma unele reclamații îndreptățite față de neștiința de carte a candidaților și învățătorilor, profesorul avea datoria să-i supună pe aceștia la examen de două ori pe an — după închiderea școlilor comunale și înainte de redeschiderea lor —, de față fiind și cîrmuitorul județului. Cei care, la examen, vor dovedi că au uitat din cele învățate, vor fi reținuți la pregătire, la școala județului. De asemenea, pe învățătorul pe care subrevizorul îl va găsi în această situație, îl va trimite la școala elementară, pentru pregătire. Toți cei reținuți la pregătire urmau să-și reia activitatea numai după ce erau examinați. Spre a capta și mai mult interesul sătenilor, „proprietarilor” și arendașilor, precum și pe cel al autorităților locale pentru școala satului, I. Maiorescu socotea că „cel mai înemeritor mijloc” ar fi să se hotărască ziua de Duminică Floriilor ca zi de examen în toate școlile județului. În această zi — propunea el — „d-nii proprietari în persoană ori prin orînduții d-lor ori prin arendași, să se afle de față”, să ofere în dar cîte 10—14 sfanți, suma astfel adunată urmînd să se împartă în două: cu jumătate din ea să se premieze școlarii mai silitori iar cu cealaltă jumătate să se dea un mic prînz atît părinților care și-au trimis copiii consecvent la școală, cît și școlariilor silitori. Astfel, era de părere I. Maiorescu, „ziua aceasta ar deveni cu încetul o sărbătoare națională, ar face o întipărire plăcută lăcuitorilor și s-ar întrece a-și da copii la școală”. Desigur, nu toți „proprietarii” vor proceda astfel — gîndea la toate revizorul general —, dar prin „îndemnări” din partea cîrmuitorilor, a profesorilor, „s-ar putea găsi mulți dintre d-lor dd. proprietari care să îmbrățișeze această frumoasă urmare, prin care numele d-lor s-ar înscrie în cartea renașterii unei nații ce este atît de aplecată spre bine și așteaptă numai îndemn și încurajare”. Și omul realist care a fost Ion Maiorescu își încheia propunerile cu părerea că în acel timp „numai prin conlucrarea d-lor proprietari se poate spera ajungerea scopului...”¹⁹. În sfîrșit, un detaliu care explică, în parte, de ce Doljul ajunsese să fie dat exemplu în ce privește bunul mers al școlilor comunale: în raportul cu care înainta propunerile citate,

I. Maiorescu preciza că acestea — mult, puțin — deja se aplică în Dolj; le-a trimis, desigur, fără aprobare oficială, dar cei care le-au primit s-au arătat mulțumiți și au promis să le pună în lucrare²⁰. Și documentele confirmă că ideea revizorului general din Oltenia prindea viață, cel puțin în județele date lui în grijă²¹.

*

Din cele relatate mai sus rezultă că pentru o asemenea acțiune social-culturală fără precedent ca amploare și importanță — instituirea învățământului public la sate — era necesară o lege care să organizeze bine și mai ales să aperse noua instituție. Dar în orînduirea existentă, o asemenea lege, chiar dacă ar fi fost dată — dar n-a fost! —, nu s-ar fi putut aplica. Mai erau necesare transformări — și încă esențiale!

Rămîn semnificative însă inițiativele și eforturile pentru ridicarea satului românesc spre știința de carte, în ciuda unor mari greutăți și a unor mari adversități din partea forțelor ostile progresului în deceniul premergător revoluției din 1848.

NOTE

¹ G. D. Iscriu, *Date privind învățământul public la sate în Țara Românească în ajunul revoluției din 1848*, în „Revista de pedagogie”, anul XXII (1973), nr. 6 (iunie).

² Arhiva istorică centrală, fond. Ministerul Instrucțiunii Țara Românească (în continuare: M.I.Ț.R.), ds. 3400/1840, f. 14 și 148;

Idem, fond. Vornicia din Lăuntru Țara Românească (în continuare: V.L.Ț.R.), ds. 5390 IV B/1838, f. 382—383; M.I.Ț.R., ds. 1747/1845, f. 339; ds. 1283/1847, f. 61 etc.

³ M.I.Ț.R., ds. 1705/1854, f. 295 și 310; ds. 3384/1840, f. 695; ds. 1299/1847, f. 361; ds. 1283/1847, f. 9, 12 și 288; ds. 1287/1847, f. 124; ds. 3393/1840, f. 259; ds. 1731/1845, f. 112 și 147; V.L.Ț.R., ds. 797 I B/1847, f. 389 și 491; ds. 797 I A/1847, f. 154—155.

⁴ M.I.Ț.R. ds. 6071/1838, f. 382; ds. 3384/1840, f. 695.

⁵ Idem, ds. 1731/1845, f. 112 și 147; ds. 1283/1847, f. 9 și 12.

⁶ Ibidem, ds. 1283/1847, f. 288; subl. ns.

⁷ V.L.Ț.R., ds. 797 I A/1847, f. 156; ds. 797 I B/1847, f. 390 și 492.

⁸ Vezi, de pildă, situația din jud. Ialomița, în 1847—1848 — M.I.Ț.R., ds. 1298/1847, f. 24—25 și 28, 127—129 și 153, 163—164 și 169.

⁹ Idem, ds. 1297/1847, f. 4—5 și 278.

¹⁰ Anul IV (1847), nr. 12/15 III, p. 47—48: „Raportul d. profesor al școlii normale din j. Gorju”.

¹¹ M.I.Ț.R., ds. 1746/1845, f. 100—101; ds. 1305/1847, f. 32.

¹² Idem, ds. 1298/1847, f. 127—129 și 153.

¹³ Idem, ds. 3385/1840, f. 332—336.

¹⁴ Idem, ds. 3400/1840, f. 135 și 155.

¹⁵ Idem, ds. 3385/1840, f. 142.

¹⁶ Ibidem, f. 207—210.

¹⁷ Idem, ds. 1706/1845, f. 15, 176 și 281—283.

¹⁸ Idem, ds. 1307/1847, f. 28 și 33.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem, f. 27.

²¹ Ibidem, ds. 1290/1847, f. 172; ds. 1295/1847, f. 252—253, 295—296 etc.